

Szükséges, de nem elégséges Az ukrán oktatási reform és a nemzeti kisebbségek

Miután 2017. szeptember 1-jén hatályba lépett az EU-Ukrajna társulási megállapodás, amelyben Ukrajna vállalta a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogainak biztosítását, szeptember 5-én az ukrán parlament második olvasatban is elfogadta azt az **oktatási törvényt**, amely a kisebbségek jogai kapcsán súlyos visszalépéseket tartalmaz. Míg egyik kezével ad (többek között, a mostani tizenegy osztályos rendszert tizenkettőre bővíti), a másikkal elvesz a törvény. A [7. cikkely](#), amely az oktatás nyelvéről szól, ugyanis a tizenkét éves középfokú oktatásból csak az alsó harmadban (az óvodai és az elemi iskolai szinten, 1-4. osztály) engedélyezi a nemzeti kisebbségek anyanyelven történő oktatását. **Az általános-, a középiskola és a felsőoktatás tannyelvévé viszont kizárólag az ukránt teszi.** Ezeken a szinteken a törvény **külön engedélyhez** köt minden ettől eltérő tannyelvű oktatást. Vagyis, elméletben, lehetséges a nemzeti kisebbségek nyelvének használata valamilyen mértékben itt is, ha összegyűlnek erre vonatkozóan a „megfelelő számú” kérelmek, de arra nincs semmilyen garancia, hogy ezeket el is fogadják, s ha igen, milyen mértékben tesznek neki eleget. Emellett a középső és felsőbb szinteken az állam csupán a „**kisebbség nyelvének tanulásához**” **garantál jogot.** Bár a törvénytervezet az állami (önkormányzati) intézményrendszerrel beszél, de közvetve **hatása lehet a magán iskolákra is**, mivel az érettségi /felvételi csak államnyelven történhet majd a jövőben.

Mivel az országban több száz orosz, 100 közeli magyar és körülbelül ugyanennyi román, valamint 5 lengyel nyelven oktató iskolát (a mindennapi élet szintjén gyerekeket, tanárokat) érint ez a változtatás, nem csoda, hogy nagy felháborodást keltett az oktatási reform ezen passzusa mind a helyi, mind pedig a nemzetközi szinten.

A törvényben megfogalmazott változtatások **jogi és szakmai okból is kifogásolhatóak.** Jogilag azért, mert a törvény, semmibe veszi az ország belső jogszabályait, többek között magát az Alkotmányt is, valamint nemzetközi vállalásait (például a Nyelvi Kartát): ugyanis megfosztja a nemzeti kisebbségeket az anyanyelven való tanulás lehetőségétől az oktatás magasabb szintjein, ami **súlyos visszalépést** jelent az eddig, de még a szovjet rendszerben is, érvényben lévő jogszabályokhoz képest. Félő, hogy a törvény elfogadását követően a jogharmonizáció érdekében a jelenleg támogató törvényeket igazítják majd ehhez a szűkítő törvényhez. Mindez teljes mértékben ellentétes azzal, hogy például a Nyelvi Karta szakértői bizottsága a legutóbbi két monitoring eljárás során az anyanyelvi

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

NPKI | NEMZETPOLITIKAI
KUTATÓINTÉZET

oktatási lehetőségek kiterjesztése, bővítése mellett érvelt. A Kisebbségvédelmi Keretegyezmény tanácsadó testülete pedig arra szólította fel az ukrán hatóságokat, hogy világos jogi garanciákat biztosítsanak a nemzeti kisebbségek számára, hogy saját nyelvükön tanulhassanak. A negatív folyamat megállítása szempontjából a belső tiltakozás és a nemzetközi szakértői testületek állásfoglalásának kikérése nagyon fontos.

A törvény szakmai (nyelvészeti és pedagógiai) érvényessége azért problémás, mert **nem egyértelmű, hogyan járulna hozzá** ezzel a változtatással az ukrán oktatási minisztérium a **kisebbségek oktatáshoz való alapvető emberi jogának teljesüléséhez, valamint a nyelvi jogok közül az anyanyelv és az államnyelv egyidejű elsajátításához.**

Talán ezen a ponton fontos tisztázni, a **tannyelv és a nyelvtanulás közötti jelentős különbségeket**. Amíg egy nemzeti kisebbséghez tartozó gyermek az otthonról hozott nyelvvel csak nyelvoktatás keretében heti néhány alkalommal találkozik az iskolában, addig a nemzeti kisebbség nyelvén folyó oktatás kiterjed minden tantárgyra, **ez a tudás közvetítője** számára az iskolában töltött idő 100%-ában. Ez **nemcsak kommunikációs könnyebbség szempontjából fontos, hanem kognitív szempontból is**: a gyermek számára az az optimális, ha a családból hozott, legerősebb nyelvén ismeri meg a világot (vernakuláris elv). Ezen kívül **szimbolikus értelemben** is fontos a gyerekek számára, hogy érezzék nyelvüknek, kultúrájuknak legitim helye van a többségi társadalomban. Ezzel szemben egy többségű nyelvű oktatási folyamat hatására a gyerek egyre kevesebbszer, egyre bátortalanabban használja az anyanyelvét, mert megtiltják a használatát, vagy mert megszégyenítik miatta.

A vernakuláris elv azonban **nem kizáró jellegű**, csak épp az első, otthoni, családi anyanyelv fontosságát emeli ki a később szükséges környezeti nyelvek tanulásával szemben, s főleg azzal szemben, hogy ezek a nyelvek legyenek az oktatás médiumai. Az EBESZ kisebbségi főbiztosának a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló [Hágai ajánlásai](#) (1996) is ezt az elvet erősítik meg: 1) A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek **identitás megőrzési joga** teljes egészében csak úgy valósulhat meg, ha az oktatási folyamat során anyanyelvüket kellő mértékben elsajátíthatják. 2) Ugyanakkor a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek felelőssége integrálódni a szélesebb társadalmi közösségbe **a hivatalos nyelv kellő mértékű elsajátítása** által.

A szóban forgó **ukrán oktatási törvény** – a hivatalos kormányzati kommunikáció szerint – tulajdonképpen a hivatalos nyelv kellő mértékű elsajátítását (a 2. pontot) szeretné előmozdítani a nemzeti kisebbségek körében. Vagyis egy **fontos – az ukrainai kisebbségek szempontjából releváns – problémát tűz napirendre**, de a megközelítésből **hiányzik a nemzeti kisebbségek identitás megőrzési jogának (anyanyelvi oktatásának) egyidejű szem előtt tartása** (1. pont). Az [ukrán oktatási](#)

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

NPKI | NEMZETPOLITIKAI
KUTATÓINTÉZET

[miniszter szerint](#), a nemzeti kisebbségek iskoláinak végzős diákjai nem tudják eléggé az ukrán nyelvet, ami negatívan befolyásolja, többek között, a külső független tesztvizsgák (ZNO), az érettségi eredményeit is. Úgy véli, hogy az oktatás minőségének javítása érdekében az ilyen oktatási intézményekben olyan tantárgyakat kell bevezetni, amelyeket kizárólag ukrán nyelven fognak tanítani. [Porosenko elnök szerint](#) az a cél, hogy az iskola befejeztével minden gyereknek szabadon beszéljen ukránul, azon a nyelven, amelyet meg kell védeni Ukrajnában.

A reformmal a **kétnyelvű oktatási formára térnének át** Ukrajnában az eddigi, a nemzeti kisebbségek nyelvén egynyelvű oktatási forma helyett. De mit is jelent a kétnyelvű oktatás? Milyen lehetőségeket és veszélyeket rejt? A szakirodalomban ma azt fogadják el kétnyelvű oktatásnak, amikor az abban részt vevő gyermek a felmenő rendszerben folytatólagosan, vagy az iskolázás egy-egy pontján vizsgálva, egyidejűleg két különböző nyelven tanul. Ma szinte minden olyan oktatási formát „kétnyelvű oktatásnak” neveznek, amely két nyelvet használ tannyelvként, vagy pusztán csak kétnyelvű gyerekek oktatásával foglalkozik. **Ugyanúgy kétnyelvű oktatásnak nevezik azt a folyamatot, amikor a kisebbségi gyerekek a kisebbségi nyelv domináns oktatásról gyorsan áttérnek a többségi nyelvű oktatásra (s végül ez utóbbi nyelven lesznek egynyelvűek) és azt is, amikor az iskola valóban azon munkálkodik, hogy a gyermekek kétnyelvűségét elősegítse.** A homályos és tág definíciók ezen a téren jelentős teret biztosítanak a félreinformálásnak, a kommunikációs csúsztatásoknak. Figyelmünket alapvetően a **többsz nyelvű oktatás céljára és hatékonysága** érdemes irányítani, és ez alapján megítélni az oktatási modellt. Ebből a szempontból két fő típust, az alacsony és magas hatékonyságú, a gyermek nyelvét átállító vagy megtartó, felcserélő vagy hozzáadó típusú kétnyelvű modellekről beszélhetünk, melynek eredménye egynyelvűség vagy kétnyelvűség.

A nemzeti kisebbségek nyelvi jogai csak akkor valósulnak meg kellő mértékben (1+2. pont), ha a **kétnyelvű oktatás magas hatékonyságú, a gyermek nyelvét megtartó, hozzáadó típusú kétnyelvű modellben valósul meg, melynek eredménye kétnyelvűség.** Ebből a szempontból vizsgálva a jelenlegi ukrán oktatási reformot, azt tapasztaljuk, hogy az államnyelv kellő mértékű elsajátítása érdekében **egy tranzitív (a gyermek nyelvét átállító) oktatási modell bevezetésére törekszik Ukrajna.** Mindezt a kisebbségi nyelveket beszélők megsegítéseként kommunikálják, de tulajdonképp alacsony hatékonyságú, felcserélő típusú kétnyelvű oktatási modellel állunk szemben, melynek **előre tudható eredménye egynyelvűség az állam nyelvén.** Bár a Hágai Ajánlások 2. pontját az állam ezzel teljesíti, de az 1. pont, az identitásmegőrzés, és az anyanyelv elsajátítás joga súlyosan sérül.

Ráadásul a tranzitív oktatási modell a kisebbségjogi szemponton kívül, **az oktatás alapvető céljai szempontjából sem számít minőségi megoldásnak: hiszen az államnyelvtudás oltárán a diákok tárgyi tudását is feláldozzák.** Egy az anyanyelvtől

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

NPKI | NEMZETPOLITIKAI
KUTATÓINTÉZET

eltérő nyelven ugyanis csak akkor lehet ismereteket (biológiát, matematikát, fizikát, történelmet, stb.) elsajátítani, ha a nyelvtudás már meghalad egy bizonyos szintet és kialakul a **kognitív tanulási készség** (CALP – cognitive academic learning proficiency) egy nyelvben. Az eddigi tizenegy osztályos oktatási rendszerben alkalmazott ukrán nyelvoktatás nem járt sikerrel ennek a magasabb szintű kompetenciának a kialakításában, ezért kérdés, hogy most a négy évre csökkentett időszak alatt, megvalósítható-e mindez. Különösen igaz ez az olyan nyelvpárok esetében, amelyek **nem rokon nyelvek** (mint például a magyar és az ukrán). A kognitív (szak)nyelvi kompetenciák hiánya a tanárokat is ugyanúgy hátrányosan érinti, a hatékony oktatáshoz az ő nyelvi fejlesztésükről is gondoskodni kellene.

A fekete-fehér, vagy-vagy megoldások helyett, **olyan oktatási modell szolgálhatná Ukrainában a kisebbségek oktatásának minőségi javítását, aminek célja a hozzáadó kétnyelvűség.** A hozzáadó kétnyelvű modellben a beszélő a nyelveket egymáshoz adódóan és nem egymás kárára sajátítja el. **Ez a legegyszerűbben az anyanyelvű oktatás megtartása mellett az államnyelvoktatás reformjával is elérhető.** De vannak olyan **kétnyelvű modellek**, amelyek szintén ezt a célt szolgálhatnák. Ezek nem csak folyamatukban építenek a két nyelvre, hanem kétnyelvűséget is eredményeznek, altípusaiként az immerziót (immersion, Kanada), a nyelvmegőrző kétnyelvű oktatást (heritage language) és a kétutas kétnyelvű oktatást (dual language, USA) emelik ki a téma szakértői.

Az ukrán oktatási reform jelenlegi formájában való bevezetése negatív következményekkel járna az Ukrainában élő nemzeti kisebbségekre, **asszimilációs pályára** állítva őket. A **kárpátaljai magyarok** szempontjából vizsgálva a kérdést, kutatások igazolják, hogy az anyanyelvű oktatás igen fontos szerepet játszik az anyanyelvhez való viszony kialakulásában, így hosszútávon a magyar identitáshoz való ragaszkodás fenntartásában. **Kárpátalján a magyar nyelv sorsa egyenlő a közösség sorsával**, ezért a magyar nyelvhasználat korlátozása az iskolarendszerben közvetlenül a közösség fennmaradását veszélyezteti. Már **eddig is érzékelhetően magas volt az ebből a régióból Magyarországra irányuló tanulói migrációs arány** (különösen az ország közelsége és a választható szakok sokszínűsége miatt), ami egy ilyen szigorítás következtében, hozzáadódva a létező megélhetési problémákhoz, csak még inkább **emelkedhet.** Ugyanez igaz lehet az alacsony anyagi megbecsültséggel járó **tanári pályára is.** A tanárhiány már 2014 óta problémát okoz Kárpátalja magyar iskoláiban.